

KAYGUSUZ ABDAL'IN İDEAL İNSAN TASAVVURU

KAYGUSUZ ABDAL'S CONCEPTION OF THE IDEAL HUMAN BEING

ÖZLEM ÖZDEMİR*

Sorumlu Yazar

Öz

Kaygusuz Abdal, 14. yüzyıl sonu ile 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış ünlü bir mutasavvıf şairdir. Türk tasavvuf edebiyatının Yunus Emre'den sonra gelen en büyük temsilcisi sayılabilir. Onun hem manzum hem de mensur eserleri, Alevi-Bektaşî zümrelere ait edebiyatın erken dönem örneklerini oluşturur. Eserlerinde tasavvufî anlayışa ve Alevilik ve Bektaşîlik yolunun temel öğretilerine değinen Kaygusuz Abdal, bu anlamda insanın manevi yolculuğunu ve dünya hayatı boyunca sahip olması gereken manevi vasıflarının neler olduğunu da işlemiştir. Bu çalışmada Kaygusuz Abdal'ın şiirleri ve *Saraynâme* adlı eserinde yer alan insan tasavvuru ele alınmıştır. Bu bağlamda ilk olarak Alevilik ve Bektaşîlikteki insan-ı kâmil kavramı üzerinde durulmuştur. Ardından insanın edinmesi gereken olumlu özellikler ile terk etmesi gereken olumsuz özellikler Kaygusuz Abdal'ın adı geçen çalışmaları özelinde sıralanmış, Alevilik ve Bektaşîlikteki tasavvuf anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böylece, Alevilik ve Bektaşîlik yolunda ulaşılmaması gereken asıl hedef olan insan-ı kâmilin hangi vasıflara sahip olması gerektiği, Kaygusuz Abdal'ın fikir dünyası çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik ve Bektaşîlik, Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, İnsan-ı Kâmil, Dört Kapı Kırk Makam.

Abstract

The famous Sufi poet Kaygusuz Abdal lived from the end of the 14th century to the first part of the 15th century. After Yunus Emre, he is arguably the best exponent of Turkish Sufi literature. He produced poetry and prose that are considered early examples of Alevi-Bektashi literature. Kaygusuz Abdal addressed the Sufi knowledge and the fundamental teachings of the Alevi and Bektashi path in his writings. In this way, he also addressed the spiritual journey of humans and the spiritual attributes she/he ought to possess during his earthly existence. This study examines Kaygusuz Abdal's poems and the concept of human in his work *Saraynâme*. In this context, the concept of the ideal human in Alevism and Bektashism was first emphasized. Then, the positive characteristics that a person should acquire and the negative characteristics that she/he should abandon were listed specifically in the aforementioned works of

Araştırma Makalesi / Künye: ÖZDEMİR, Özlem. "Kaygusuz Abdal'ın İdeal İnsan Tasavvuru". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 113 (Mart 2025), s. 287-307. <https://doi.org/10.60163/tkhebvva.1600484>

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Rektörlük-Ortak Dersler Bölümü, Ankara-Türkiye, E-mail: ozlem-ozdemir@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0617-9799.

Kaygusuz Abdal and evaluated within the framework of the understanding of Sufism in Alevism and Bektashism. Thus, the main goal to be achieved on the path of Alevism and Bektashism, which qualities a perfect human being should have, has been tried to be revealed within the framework of Kaygusuz Abdal's world of ideas.

Key Words: Alevism and Bektashism, Kaygusuz Abdal, *Saraynâme*, Perfect Human Being, Four Gates and Forty Maqams.

Giriş

Türk tasavvuf edebiyatı, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte bu dinin edebiyatımıza yansımaları sonucu meydana gelmiştir. Türkistan sahasında Ahmet Yesevi ile başladığı düşünülen Türk tasavvuf edebiyatı, zamanla Türklerin yaşadığı diğer coğrafyalarda da mutasavvif şairler aracılığıyla eserler meydana getirmiştir. Özellikle 11. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya akınlar vasıtasıyla Anadolu'da hem fiziksel anlamda hem de kültür ve inanç yönünden Türk etkisi başlar. Bu dönemden itibaren Anadolu'ya yayılarak burada faaliyet gösteren Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Abdal Musa gibi erenler bu coğrafyanın Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında öncü olmuştur. Bu şahsiyetler inanç temsilcisi olmalarının yanında Türk-İslam dünyasına bir düşünce ve yaşam tarzı sunmuşlardır. Ayrıca edebî anlamda da Türk kültürüne katkıda bulunmuşlardır. Bunlardan biri de Kaygusuz Abdal'dır. Kaygusuz Abdal, Türk tasavvuf edebiyatı bünyesinde bir zümre edebiyatı olarak kabul edilen Alevi-Bektaşî edebiyatının da omurgasını şekillendiren ilk temsilcilerindedir.

Kaygusuz Abdal'ın temel tasavvufî düşünceleri, bu çalışmada odaklandığımız konunun esaslarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Kaygusuz Abdal'ın farklı mecmualardaki şiirleri ve *Saraynâme* adlı eseri incelenmiş ve şairin düşünce dünyasında oluşturduğu ideal/kâmil insanın bu eserlerdeki yansımaları başlıklar halinde ele alınmıştır. Çalışmada metin analizi ve örneklem incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Odaklanılan şiirler ve *Saraynâme* adlı eserdeki Kaygusuz Abdal'ın ideal insan ve insan-ı kâmil kavramlarıyla ilgili fikirleri ortaya konulacak şekilde ilgili yerler toparlanmıştır. Ardından bu bilgiler belirli öncüller ve başlıklar altında bir araya getirilmiş, bunların tasavvuftaki temel anlamları ortaya konulmuş sonra da Kaygusuz Abdal'ın konuyla ilgili tüm fikirleri birleştirilerek genel bakış açısının ne olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

1. Türk Tasavvuf Edebiyatında Kaygusuz Abdal

Kaygusuz Abdal adıyla tanınan Alaâddin Gaybi, Alaiye beyinin oğludur. Hakkındaki bilgilere ancak hayatını anlatan *Menakıpnâme*'den ulaşılabilmektedir. Buna göre, henüz çocukluk çağlarında farklı alanlarda ilim tahsil ettiği, silahşorluk, avcılık gibi alanlarda eğitim aldığı bilinir. Horasan erenlerinden Abdal Musa'ya kırk yıl hizmet etmiştir. Ardından Mısır'a ve Kerbela, Nefes, Rumeli gibi farklı yerlerde bulunmuştur. Vefat ettiği yer ve zaman konusunda farklı görüşler vardır (Artun, 2010, 231; Ayaz, 2020, Güzel, 2015, 354-355; Sever, 2021, 250). Eserlerine bakıldığında Kaygusuz Abdal'ın oldukça üretken bir şair olduğu söylenebilir. Farklı mecmualardaki şiirlerinin yanında *Gülüstan*, *Gevhernâme*, *Minbernâme* adlı eserleri manzum; *Budalanâme Vücdnâme*, *Risale-i Baba Kaygusuz*¹ ve *Kitab-ı Miglate*

1 Abdurrahman Güzel, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Osman Ergin bölümünde yer alan *Risale-i Baba Kaygusuz* adlı eserin, Kaygusuz Abdal'ın diğer eserlerine şekil ve içerik bakımından çok benzemesi sebebiyle, ona ait bir eser olduğunu düşünmektedir (Güzel, 2015: 357).

adlı eserlerini mensur; *Dil-güşa* ve *Saraynâme* adlı eserlerini ise manzum-mensur karışık halde kaleme almıştır. Kaygusuz Abdal'ın mürettep bir divanına günümüze kadar ulaşılammıştır. Ancak kimi araştırmacılar onun çeşitli yazmalarda bulunan şiirleri ve diğer manzumeleri bir araya getirildiğinde mürettep olmayan bir divanın olduğunu düşünmektedir (Alaâddin Gaybî, 2022, 94; Sever, 2016, 22). Bununla aslında şairin bir divan oluşturacak kadar çok şiiri olduğu söylenmek istenmektedir. Bu şiirler farklı araştırmacılar tarafından *Divan* adıyla yayımlanmıştır.² *Saraynâme* ise Kaygusuz Abdal'ın manzum-mensur karışık olarak hazırladığı bir eserdir. Eserin farklı kütüphanelerde beş nüshası bulunmaktadır (Şallı Koç, 2022, 33). Dünya hayatı kastedilerek saray metaforunun kullanıldığı bu eserde insanın varlık sebebi ve dünyanın geçiciliği vurgulanır. Kaygusuz Abdal, eserlerinde kullandığı dil ve üslup bakımından Yunus Emre'den etkilenmiş, onun tarzına yakın bir şairdir (Gölpınarlı, 1968, 398). Onun eserlerindeki dil incelendiğinde oldukça geniş bir kelime dağarcığına sahip olduğu, bununla birlikte özellikle Türkçe kelimeleri tercih ettiği ve eserlerinde Türkçeyi kullanmaya özen gösterdiği görülür (Özdemir, 2022, 117-127). Kaygusuz Abdal hem aruz hem de hece ile şiirler yazmıştır. Heceyle de şiirler yazmakla birlikte daha çok aruz ölçüsünü tercih etmiştir.

Kaygusuz Abdal Alevilik ve Bektaşilik özel bir öneme sahiptir. Abdal Musa'nın halifesi olarak Alevi-Türkmen boyları arasında her dönemde şiirleri dillendirilmiş, bu şiirler cemlerde terennüm edilmiştir. Onun Alevi-Bektaşî toplumunda sevilmesi ve kabul görmesinin birkaç sebebi vardır. Kaygusuz Abdal'ın, derin bir din ve tasavvuf bilgisinin yanında Alevilik ve Bektaşîliğin temel esaslarıyla terminolojisine de hâkim olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Bunun yanında eserlerinde halk kültürüne ait öğeleri de barındırması, halkın kolaylıkla anlayabileceği dil ve anlatımı, yer yer mizahi bir üslup benimsemesi ve zihninde barındırdığı düşünceleri dile getirirken kıvrak bir üslupla anlatımını canlı tutabilmesi Alevi-Bektaşî zümrelere sevgi ve saygıyla karşılanmasını sağlamıştır. Kaygusuz Abdal, bu yönüyle Alevi-Bektaşî edebiyatına en sağlam temeli atmış ilk mutasavvif şair kabul edilebilir. Gölpınarlı da onun Yunus tarzını ve edasını benimsemekle birlikte Alevi-Bektaşî edebiyatının kurucusu olduğunu düşünmektedir (1968, 398). Tasavvufî şiirler edebiyatta estetik kaygılardan çok öğreticilik amacı güdülerek söylenir. Çünkü bu şiirlerde gaye, yüksek estetiğe ve sanatsallığa sahip söylemler ortaya koymaktan ziyade ayet, hadis, atasözü, deyim, peygamberler ve erenlerin hayatlarından kesitler sunarak dinleyiciye/okuyucuya bir mesaj vermektir (Ceylan, 2024, 107-108). Bu sebeple tasavvuf şiirinde üslup, diğer edebî alanlara göre sanatlı söylemden biraz daha uzaktır. Ancak Kaygusuz Abdal bu noktada özgün bir şair olmayı başarabilmiştir. Onun şiirlerinde de diğer tasavvuf şairlerinde olduğu gibi öğreticilik üst düzeydedir. Ancak Kaygusuz Abdal bu özelliğinin yanında dili kıvrak ve sanatlı bir şekilde kullanabilmeyi başarmış, zengin bir kelime hazinesi ile anlatımını güçlendirerek dinleyiciler ve okuyucular tarafından teveccüh görmüştür. Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal başta olmak üzere kendisinden sonra gelen pek çok Alevi ve Bektaşî şairi de etkilemiştir.

2 Kaygusuz Abdal'ın eserleri konusunda günümüze dek yapılmış en kapsamlı çalışma, Abdurrahman Güzel tarafından hazırlanan Kaygusuz Abdal Külliyyatı (Hayatı-Eserleri-Metin-Sözlük-Kaynaklar) adlı çalışmadır (Alaâddin Gaybî, 2022). Bu çalışmada araştırmacı, Kaygusuz Abdal'ın müstakil eserleri dışındaki şiirlerini bir araya toplayarak "Divân" başlığı altında yayımlamıştır. Çalışmada Kaygusuz Abdal'ın müstakil eserleri de yayımlanmıştır. Bu konuyla ilgili bir başka çalışma ise Mustafa Sever'e aittir. Araştırmacı, *Divân-ı Kaygusuz Abdal* adlı çalışmasında şairin şiirlerini bir araya getirmiştir (Kaygusuz Abdal, 2016). Bu makalede Abdurrahman Güzel tarafından hazırlanan çalışma esas alınmıştır.

Bu çalışmada *Divan*³ ve *Saraynâme*'nin tercih edilmesinin sebebi, bu eserlerin şairin tasavvufi düşüncelerini ileten temel eserler olmasının yanında özellikle *Saraynâme*'nin didaktik bir üslup barındırmasıdır (Yakıcı, 4 Temmuz 2024). Kaygusuz Abdal bu eserlerde insanın hangi olumlu özellikleri edinmesi ve hangi davranışlardan kaçınması gerektiğini ortaya koymuştur.

2. Kaygusuz Abdal'a Göre İdeal İnsanın Özellikleri

Tasavvufi düşüncenin düşünce ve inanç sistemlerine en büyük katkısı, ideal insan düşüncesini merkeze koymasındır. İnsanı tanıyıp anlamak ve onu manevi olarak en olgun seviyeye çıkarmak arzusu inanç sistemlerinde var olan düşüncelerin insanda somutlaştırılmasını sağlamıştır. İslamiyet içerisindeki bir anlayış olan Alevilik ve Bektaşilik'te insanın en ideal, en mükemmel hali, *insan-ı kâmil* kavramıyla karşılanır. İnsan-ı kâmil, Hakk'ı bilen, sözleriyle doğruluğu, davranışlarıyla edebi, düşünceleriyle iyiliği ve güzelliği temsil eden insandır. Alevilik ve Bektaşilikte esas alınan *Dört Kapı Kırk Makam* felsefesi, kaynağını temelde Kuran-ı Kerim'den almaktadır. Bunun yanında başta Hz. Peygamber'in hadisleri olmak üzere Hz. Ali ve İmam Cafer Sadık'ın sözleri, uygulamaları ve buyruk metinleri de bu anlayışın kaynaklarından (Özdemir, 2020a). *Dört Kapı Kırk Makam* felsefesine göre insanın kemâle ererek Hakk'a ulaşması için kat etmesi gereken yolda *şeriat*, *tarikat*, *marifet* ve *hakikat* olmak üzere dört kapı vardır. Bu kapıların her birinde on makam bulunmaktadır.⁴ İnsan, yaşamı boyunca bu makamların her birinin gereklerini eksiksiz olarak yerine getirmelidir. Dört kapı ve kırk makamın gereklerini kavramış ve bunları noksansız olarak hayatına uygulamayı başarabilmiş insan, kâmil insandır. *İnsan-ı kâmil* ve *Dört Kapı Kırk Makam* konuları Alevi-Bektaşî edebiyatında işlenen temel konulardandır. Kaygusuz Abdal'ın bu anlayışı sistemli bir şekilde işleyen müstakil bir eseri yoktur. O, eserlerinde *Dört Kapı Kırk Makam* tabirini de kullanmamıştır. Ancak Kaygusuz Abdal tasavvufi düşüncelerini bu anlayış çerçevesinde şekillendirmiş ve *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışını eserlerinin genelinde işlemiştir (Güzel, 2023, 263).

Kaygusuz Abdal'a göre insan diğer canlılardan çeşitli yönleriyle ayrılan bir varlıktır. Ona göre insan yaratılmışların en yücesidir. Bu sebeple kendisine yaratılıştan verilen yüceliğin bilincinde olmalı, hal ve tavırlarıyla da bunu ortaya koymalıdır. İnsan olmanın temel ölçütü insan bedenine sahip olmaktan öte bu bedende olumlu özellikleri sergileyebilmektir. Kaygusuz Abdal'ın kâmil insan olarak nitelendirdiği insan, kötü arzu ve hislerden sıyrılmış, benlik sevdasından kurtulmuş ve kendi özündeki cevherin farkına varmış kişidir (Akman, 2019, 76). Şiirlerinde insanı tasvir ederken *insan* ve

3 Burada "Divan" şeklinde adlandırılan eserden kasıt, Abdurrahman Güzel'in Kaygusuz Abdal'ın şiirlerini bir araya getirerek *Divan* adıyla yayımladığı çalışmadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Alaâddin Gaybî: 2022.

4 *Dört Kapı Kırk Makam* düşüncesine göre insan-ı kâmil olma yolunda şeriat, tarikat, marifet ve hakikat olmak üzere dört kapı ve bu kapıların her birinde de on makam bulunur. Bu makamlar kısaca şunlardır: Şeriat kapısının makamları: iman getirmek, ilim öğrenmek, ibadet etmek, helal kazanmak, nikâh kıymak, Allah'ın emirlerine ve Hz. Muhammet'in sünnetlerine uymak, şefkatli olmak, dili korumak, temiz yiyip giyinmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak. Tarikat kapısının makamları: tövbe etmek, mürşide bağlanmak, talip olmak, mücadele etmek, tarikat kıyafetleri giymek, korku ve ümit taşımak, hoşgörülü olmak, zikir etmek, nasihat dinlemek, Allah aşkı taşımak. Marifet kapısının makamları: ahireti seçmek, edepli olmak, kanaatkâr olmak, cömert olmak, hayâ sahibi olmak, sabırlı olmak, ilim sahibi olmak, kendini bilmek, fânî olmak, marifet sahibi olmak. Hakikat kapısının makamları: alçakgönüllülük, kimseyi incitmemek, salih amel işlemek, fakirlik, seyr-i sülûk sahibi olmak, sırta ermek, münacat sahibi olmak, toprak olmak, dört kapıda sebat etmek, vuslata ermek (Özdemir 2020b).

hayvan tabirlerini kullanır. Onun kullandığı bu tabirler, fiziksel bir sınıflandırmadan ziyade, manevi özellikler bakımından bir sınıflandırmaya dayanır. Kaygusuz Abdal, insan ile hayvanın farkının çeşitli noktalarda belirlediğini düşünür. Buna göre insanın hayvandan farkı temelde, Hakk’a teslim olmasında ve onu hiç unutmamasında, gönlünde ondan başkasına yer vermemesinde, yüksek bir idrak kabiliyetinde, ilim ve hikmete sahip olmasında, zulmeden bir nefse sahip olmamasında, boş ve gereksiz şeyleri gönlünde taşımamasında, kısacası kendini bilmesindedir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1017-18). Ona göre kâmil insan, hayvan sıfatını terk etmiş kişidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 294, 1010). İnsan kendisini hayvanî vasıflardan ibaret sanmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1006).

Kaygusuz Abdal, zihnindeki ideal insan tasavvurunu şiirlerinde kimi zaman *hoca* ya da *talip* gibi kişilere, kimi zaman kendi gönlüne ve benliğine, kimi zaman da genel olarak insana seslenerek ortaya koymaya çalışmıştır. Kaygusuz Abdal’ın bu yönü de dikkatle izlenmelidir. Çünkü o, salt didaktik ve okuyucuyu/dinleyiciyi karşısına alan bir üslup kullanmamış; özellikle insanda olmaması gereken olumsuz özellikleri çoğunlukla kendisini merkeze koyarak kendisi üzerinden sıralamıştır. Başka bir ifadeyle okuyucuya/dinleyiciye karşı parmak sallarcasına bir üslup benimsememiştir. Bu ifade biçimi de onun dinleyici kitle tarafından daha mütevazı bir şair olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Kaygusuz Abdal’ın tasavvurundaki ideal insanın özellikleri şunlardır:

2.1. Hakk’ı Tanımak

Tasavvufî öğretilerin temelinde Hakk’ı bilmek, onu tanıyarak varlığından en ufak bir şüphe duymamak vardır. İnsan-ı kâmil olma yolunda tavsiye edilen her şey, aslında Hakk’ı bilip tanıma yolunda birer aşama görevindedir. Alevi-Bektaşî terminolojisinde bir kişinin ölümü için söylenen “Hakk’a yürümek” tabiri, insanın ömrünün sonunda varacağı menzilin Hak olduğunu dile getirmek için kullanılmaktadır. Kaygusuz Abdal’ın eserlerinin temelinde yer alan tasavvufî esasların insanı Hakk’a ulaştırması beklenir. Kaygusuz Abdal, yaratıcıyı şiirlerinde *Tanrı, Allah, Hakk, Sultan, Mevlâ* gibi adlarla ifade eder. Ona göre insan, yaşarken Hakk’ı bulmaya gayret etmeli, bütün davranışlarını da bu amaçla şekillendirmelidir. Zaten insan-ı kâmil olabilmenin en temel şartı da Hakk’ı bilip tanımaktır. Kişi, gönlünü Mevlâ’ya vermelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 294). Saray metaforuyla tasvir ettiği dünyada yaşayan insan, ancak Sultan’ı bildiği müddetçe kâmil insan olabilir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1004). Hakk’ı bulan insan olgunlaşmış, kemale ermiştir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1042). Baktığı her yerde ve her şeyde yaratıcısını görebilen insanın anlayış ve kavrayış yeteneği, idraki kâmil hale gelmiştir (Alaâddin Gaybî, 998). Zaten “insan”dan yani kâmil insandan kasıt da nereye baksa Hakk’ı görebilen kişidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 922, 1042).

Allah’ı bilmek, yalnızca akılla sağlanamaz. Onu bilmek, yaratılanlar hakkında düşünüp tefekkür etmekle mümkündür. Bu da kalp aklını devreye sokmakla olur (Tenik ve Göktaş, 2016, 185). Kuran-ı Kerim’de geçen “düşünecek/akledecek kalpler” (Kur’ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, 2009, el-Hac, 22/46) ifadesi de kalp ile Hakk’ın bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Kaygusuz Abdal da Hakk’a ulaşmanın ve onu tanıyıp bilmenin yolunun kalpten geçtiğini bilmektedir. Kaygusuz, “Daima gönlünde Hakk’ı fikr ide” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1006) diyerek insanın her an gönlünde Hakk’ı buldurması, böylece onu düşünüp fikretmesi gerektiğini söyler. Yani o da Allah’ı bilmenin yolunun kalpten geçtiğini düşünür.

Tasavvuf ilminin özü, Allah'a doğru bir istikamette olmak, onu derin bir bilgiyle bilip tanımaktır. İnsan kendi yaratılışını kavrayarak Hakk'ı da tanıyabilir. Kaygusuz Abdal bu bilgiye ulaşmayı "Canın içinde Hak'la biliş olmak" (Alaâddin Gaybî, 2022, 257) diye ifade eder. İnsan Sultan'ı bilince, canı ile Sultan birlik olacaktır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1004). Ayrıca insan, Hak yolunda yumuşak başlı olmalı, yolun gerektirdiklerini sabır ve istekle yerine getirmelidir. Marifet yolunda, er meydanında taş gibi katı değil, toprak gibi yumuşak olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 318). Hakk'a itaat etmeli, asi gelmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 992). Aklında ve fikrinde her daim sıdk ile Allah'ı bulundurmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1014). İnsan, Hak yolunda olma işini ertelememeli, ömrün geçici olduğunun farkında olmalıdır. Çünkü zaman, şu andan ibarettir. Bu sebeple Hakk'a ulaşma konusundaki gayretini şimdi, şu an gerçekleştirilmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 991). İnsan, Hakk'ı tanıyıp bilmenin yanında Hakk'ı bilene muhalefet de etmemelidir. Kaygusuz Abdal bu düşüncesini "Hak'ı bilene muhâlefet eyleme zinhar/ Ne sözdür ene'l-Hak" (Alaâddin Gaybî, 2022, 264) şeklinde dile getirir.

2.2. Hakk'ı Zikretmek

Tasavvufta zikir, insan-ı kâmil olma yolundaki talibin Allah'ın adını düzenli olarak hem zihninde hem de dilinde anması anlamına gelir. Tasavvuf ehli, bu şekilde Hakk'a vasıl olma talebindedir. Kaygusuz Abdal Hakk'ı her an dilinde ve zihninde tutarak ona kavuşmayı diler. "Bu sarâyda Allah'a şevk eyleye/ Tanrı adın diline zikir eyleye" (Alaâddin Gaybî, 2022, 1006) şeklindeki ifadeleriyle Kaygusuz Abdal da insanlara Tanrı adını her daim dil ile zikretmelerini öğütler. Ona göre insan dilini tevhid yoluna bağlamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1009).

2.3. Hakk'ın Takdirine Rız Olmak/Tevekkül Etmek

Tasavvufta tevekkül ve teslimiyet, kişinin bilinç düzeyinin karşılaştığı olumsuzluklardan korkmayacak, tüm kaygılardan uzaklaşacak seviyeye geldiği noktada ortaya çıkar. Müşidine teslim olan, fani hayatın getirdiklerini terk ederek Hak yoluna giren kulda dünya hırsları biter. Bu kişi Allah'a teslim olur, ona tevekkül eder. Onun takdirine razı olur. Kaygusuz Abdal, bu durumu "Gel gel i gönül tedbiri ko takdiri gözle/ Tedbîr idesin her ne ki takdiri ol olmaz" (Alaâddin Gaybî, 2022, 314) diyerek anlatır. Bu dizeler şairin kader hakkındaki düşünceleri konusunda da ipucu vermektedir. Ona göre tedbirin, yani bir şeyin gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesi için önceden alınacak önlemin aslında o şeyin gerçekleşmesi ya da gerçekleşmemesinde büyük bir etkisi yoktur. Şair, tasavvurundaki insana Allah'ın takdir ettiği şeylere razı olmayı, kader konusunda ona tevekkül etmeyi öğütler. Ancak burada tedbirin takdire etkisi olmaması ifadeleri, şairin diğer şiirlerinde ve tüm eserlerinde yer alan konuyla ilgili düşünceleri incelenerek daha geniş anlamda değerlendirilmelidir.

2.4. Hakk'a İbadet Etmek

Kaygusuz Abdal ibadet konusuna şiirlerinde çok sık yer vermiştir. "İnsan-ı kâmil işidür ibadet ü takva / Bu zühd ü ta'at savm u salât bu edeb erkân" (Alaâddin Gaybî, 2022, 377) diyen Kaygusuz Abdal'a göre ibadet etmek kâmil insanın işidir. Kâmil insan ibadet ve takva, edep-erkân, savm ve salât ehlidir. Gayr-i Hak işlerden uzak durur (Alaâddin Gaybî, 2022, 1043). İnsan, şeytanı yenmek için ibadet ve ta'atla meşgul olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 995). İbadet etmemek Hak katında günahtır

(Alaâddin Gaybî, 2022, 291). Ancak insan ibadeti de kendisine putlaştırmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 307). Yani ibadeti bir gösteriş şekli olarak görmemeli, Allah ile arasındaki bağlantı yolu olarak algılamalıdır. İbadet ederken Hakk'ı kendine yakın görmelidir. İbadetler ancak bu şekilde kabul olacaktır (Alaâddin Gaybî, 2022, 999). İnsan ihlasla ibadet etmelidir. Riya ile ibadet edenlerin ibadeti kabul olmaz (Alaâddin Gaybî, 2022, 314).

Kâmil insan, ibadetinde noksanlık olmayan insandır. Allah, bu dünyayı kullarına ibadet edilecek yer olarak yaratmıştır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1012, 1026, 1038). İnsan da bu dünyaya ibadet etmek için getirilmiştir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1025). İnsanlar, ibadet konusunda Hz. Muhammet'i örnek almalıdır. Çünkü "Zîrâ ki Muhammed Mustafa geldi. Bu sarayı ki gördü, ta'ata meşgul oldu... [Hakk] yirde gökde cümle halka Muhammed Mustafâ'yı baş eyledi. Çün ol bu derecâta ibâdet ile irişdi" diyen Kaygusuz Abdal'a göre o, ibadet ile tüm insanlığa örnek ve tüm insanlardan üstün olmuştur (Alaâddin Gaybî, 2022, 1021).

2.5. Peygamberleri ve Diğer Din Büyüklerini Örnek Almak

Kaygusuz Abdal, kâmil insan olma yolunda ilerleyeceklerin, varlığıyla insanlara örnek olan manevi yönden üstün kimseleri örnek almaları gerektiğini düşünür. İncelenen eserlerinde bunların kim olduğunu açıkça anlatır. Bu kişiler başta Hz. Muhammet olmak üzere peygamberler, Hz. Ali, evliyalar, enbiyalar ve insan-ı kâmil olan ululardır.

İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammet, Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde örnek alınması gereken esas şahsiyet olarak tasvir edilir. Çünkü o mürşid-i kâmillerin en üstünüdür. Bu sebeple kişi Muhammet Mustafa'yı mürşid edinmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1020). İnsan, Hak yolunda ilerlemek isterse Mustafa yolunca ilerlemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1022). Sıdk ile onun yoluna koyulmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1024). O her ne dediyse hak bilmeli (Alaâddin Gaybî, 2022, 1010), onun sözünü tutmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 294).

Kaygusuz Abdal'a göre insan Hz. Mustafa'nın ilmiyle gözünü açmalı, onun gibi ibadet etmelidir. Onun ilmini kendine yoldaş seçmelidir. Hz. Muhammet'i kendine önder bilmelidir. İbadet konusunda da onu örnek almalıdır çünkü Hz. Muhammet'in ibadeti tertemizdir (Alaâddin Gaybî, 2022, 992). İnsanın dünyanın ve varlığın hikmetini anlamasının yolu Mustafa ilmini dinleyip rehber edinmesinden geçer (Alaâddin Gaybî, 2022, 1023).

Hz. Ali, İslam inancında önemli bir yere sahiptir. Alevilik ve Bektaşiliğin sembol karakteridir. Kaygusuz Abdal da onu düşünce dünyasında ve eserlerinde oldukça özel bir yerde konumlandırmıştır. Hz. Ali cihanın cevheridir. Hakikat ilminin defteri, ilmin şehridir. Peygamberin en sevgilisidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 300). Hak aşkını taşıyanlar didâr olarak Ali'yi ister. İnsan, Hz. Ali'nin yolunda canını dahi sakınmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 301). Çünkü Hz. Ali gerçek erdir (Alaâddin Gaybî, 2022, 992). O, yiğittir ve onu örnek alanlar da yiğitlik konusunda ona benzemeye çalışmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1033). Hz. Ali ayrıca sözüne sadık olmakla bilinir. Kâmil insan olmak isteyen kişi de onun gibi kavline, sözüne sadık olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1017).

Kaygusuz Abdal'a göre kâmil insanın örnek alması gereken kişiler Hz. Peygamber ve Hz. Ali ile sınırlı değildir. Allah tarafından yol gösterici olarak gönderilen nebilerin sözlerine de uyulmalıdır. Çünkü onlar Hakk'a sadık bir şekilde bağlı olan ve ona asilik etmeyen, doğru yolu bilerek ibadetle meşgul olan, ilimle kemâle eren kimselerdir.

Dolayısıyla nebilerin sözüne uymayan insanlar hak ile batılı ayırt edemez. Kaygusuz Abdal bu düşüncelerini şöyle dile getirir: “Nebîler Hakk’a asi olmadılar/ Hakk’a yaramaz işi kılmadılar/ ...Kendü işlerini temiz kıldılar/Allah’un emrine muflı oldılar/ Bu saray içindeki halka temâm/ Nebîler bildirdi yolu vesselâm/Ol ki Nebîler sözüne uymadı/ Hak bâtil dimegi anlar duymadı...” (Alaâddin Gaybî, 2022, 989). Kâmil insan, Hz. İbrahim gibi sıdk sahibi, Hz. İsa gibi perhizkâr, Hz. Eyüp gibi sabırlı, Veysel [Karani] gibi yol gözetici, Behlül [-ü Dâna] gibi divâne olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1043). İnsan, evliya ve enbiya sözüne inanmalı, onlara ihtilaf ve edepsizlik etmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1030,1043). Tanrı’nın yarattığı bu kimseleri inkâr etmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1010).

2.6. Mürşide Bağlanmak

Alevilik ve Bektaşilikte *Dört Kapı Kırk Makam*’ın gereklerinden biri de *tarikât* kapısında yer alan *mürşide bağlanmak* esasdır. Tasavvuf yolunda ilerleyen insan, ancak bir yol göstericinin rehberliğiyle Hakk’a ulaşabilir. Alevilikte nefis eğitimi pirin/mürşidin elinden tutmakla başlar (Gül, 2021, 224). Kaygusuz Abdal da böyle düşünür. “Bir kâmil insana vire özini” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1006) diyen Kaygusuz Abdal’a göre insan, bir başka kâmil insana özünü teslim ederek Hakk’ı aramalıdır. Bu düşüncesini başka bir dizede “Bir kâmil insana bağla özünü” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1034) şeklinde dile getirir. Kişi, üstadına talebelik etmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 242). Mürşit olarak kabul ettiği kişiye koşulsuzca kendini teslim etmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 319). Sıdk ile ona bağlanmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1014). Hak yolundaki zorlukları bu kişinin rehberliğiyle aşmalı, hal ve tavırlarını ona göre belirlemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 992).

2.7. Öğüt Dinlemek

Kaygusuz Abdal’ın insanda bulunmasını istediği özelliklerden bir diğeri, kendisine verilen öğütlerden nasibini alabilmesidir. Kaygusuz Abdal, bu anlamda şiirlerinde *pend*, *öğüt* ve *nasihat* kelimelerinin tamamını kullanır. O, bu özelliği kendi gönlüne seslenip “Pend ü nasihatı tut sen i gönül divâne olma” (Alaâddin Gaybî, 2022, 275) diyerek ifade eder. Özellikle din ulularının öğütlerine kulak vermeyen kimseleri de yine kendi nefsi üzerinden eleştirir ve öğüt almamayı kibirliliğin, cahilliğin bir işareti olarak görür (Alaâddin Gaybî, 2022, 467). İnsanın dünyaya getirilişinin Hak tarafından büyük bir lütf olduğunu düşünür ve bu büyük lütuftan gereken ibret ve nasihatın alınması gerektiğini söyler (Alaâddin Gaybî, 2022, 1008).

2.8. Kendini Bilmek

Felsefi, dinî ve tasavvufî yapıların neredeyse tamamında temel öğretilerden biri olan *kendini bilmek*, insanın varoluş amacını anlamasında çıkış noktasıdır. Çünkü kendi benliğini tanıyan ve tam anlamıyla anlayan insan, bu dünyada sınırlarını anlayacak, geçici olduğunu bilecek, varlığının başka bir varlığa, bir yaratıcıya bağlı olduğunu keşfedecektir. Bu da insanın aciziyetini kabullenmesini ve nefsiyle olan savaştan galip çıkmasını sağlayacaktır.

Kendini bilmek demek, insanın kendi doğasını tanıması, varlık sebebinin ve aklının bilincinde olması, söz ve eylemlerinde de bu farkındalıkla hareket etmesi demektir. Kendini bilmeyen insan, insan doğasına aykırı, hadsizce davranışlar sergiler (Şimşek, 2022, 522). Kaygusuz Abdal, eserlerinin neredeyse tamamında,

zihninde tasarladığı ideal insan tipinin sahip olduğu başlıca özelliğın kendini bilmek olduğunu vurgular. İnsana çok önem veren Kaygusuz Abdal, yalnızca insan bedenini anlatmak için hazırladığı *Vücdnâme* adlı eserinde insanın mükemmelliğinden, kâinatın defteri olduğundan bahseder (Güzel, 2023, 307). Bu çalışmada incelenen eserlerde de onun en sık kullandığı ifadelerden birinin *kendini bilmek* ifadesi olduğu söylenebilir. O, *kendini bilmek* anlayışını eserlerinde *kendözin bil-* ifadesiyle dile getirir. Zihninde olgunlaştırmak istediğı insana her zaman *kendözin bil!* ya da *özünü bil!* şeklinde telkinde bulunur (Alaâddin Gaybî, 2022, 245, 246, 293). İnsanın kemâle ulaşması dünya denilen bu sarayda özünü, kendisini tanıyıp bilmesiyle mümkündür (Alaâddin Gaybî, 2022, 1009, 1018). İnsanın düşünüp fikir etmesi gereken bilgilerin ilki kendisinin ne'liğini bilmesi, kendini tanıması, kendini keşfetmesidir (Alaâddin Gaybî, 1003). Ona göre insan ancak özünü bilirse kemâle erebilir. Özünü bilen Hakk'ı bilir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1018, 1026). Çünkü Hakk'ı bilip tanımanın yolu kendini bilmekten geçer; özünü bilmeyen kişi Hakk'ı da bilmez (Alaâddin Gaybî, 2022, 292). İnsan kendi özünden habersiz olmamalı, (Alaâddin Gaybî, 2022, 308) aklı ile özünü birlemeli, kendini anlamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1017). “Câhilem özümü bilmen bî-tarîkam yola gelmen” (Alaâddin Gaybî, 2022, 467) diyen Kaygusuz Abdal'a göre kendini bilmeyen insan cahildir.

2.9. Kibirli Olmamak

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde insanın olumsuz özelliklerinden en dikkat çekenı kibiridir. Kibir, Kaygusuz Abdal'ın ideal insan anlayışında, insanda bulunmaması gereken bir özellik olarak dile getirilir. Kaygusuz Abdal pek çok kez “kibri ko” (Alaâddin Gaybî, 2022, 270, 274, 308, 325) diyerek sert bir üslupla öğütte bulunur. “Bu kibr ü acb ü tekebbür bağrını eyledi daş” (Alaâddin Gaybî, 2022, 320) diyen Kaygusuz Abdal'a göre kibir insanın bağrını taş eden bir duygudur. Şair, gönüldeki kibir duygusunu pislik olarak düşünür ve bu pislığı yıkayıp temizleyecek olan şeyin tevhid suyu olduğunu söyler. Bu düşüncelerini “Sen özüne yören ışk bâzârında/Gönül kibrini bu tevhid suyu yur” (Alaâddin Gaybî, 2022, 293) şeklinde anlatır. Tekebbür, yani kibirlilik şeytanî bir vasıftır ve insan kibri terk ederek şeytanî vasıflardan uzaklaşmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1021).

Kaygusuz Abdal, kibrin karşıtı olan alçakgönüllülüğü över. İnsana da su gibi alçaklarda olmayı yani alçakgönüllü davranmayı tavsiye eder (Alaâddin Gaybî, 2022, 1006, 1021). Alevi-Bektaşî yolunda On İki İmam'dan altıncısı olan İmam Sadık, kişinin takvasından dolayı başkaları tarafından övülmeyi sevmemesini alçakgönüllülüğün bir göstergesi olarak düşünür (Mehdi Sadr, 2003, 52) Kaygusuz Abdal da bu yönde tavsiyede bulunur. Kendi gönlüne de bu çağrıda bulunur ve “Sana hoca didilerde ulalmasun bu gönlün” (Alaâddin Gaybî, 2022, 270) diyerek diğeri insanların kendisine “hoca” dedikleri, saygı duydukları için kibire kapılmamasını gönlüne nasihat eder.

2.10. Haddini Bilmek/ Yerini ve Mertebesini Bilmek

Yol ehli kimselerin kibirli olmaması, *haddini bilmekle* mümkündür. Haddini bilmek, olgun insanın işaretlerinden biridir. Edepli olmanın koşuludur. Had sözcüğü, sınır, ölçü gibi anlamlara gelmektedir. Haddini bilmek, kişinin Allah'la, insanlarla ve tüm varlıklarla olan ilişkisinde ölçüyü bilmesi, sınırları aşmaması demektir. Haddini bilen insan diğeri varlıklara karşı olan sınırlarının, yükümlülüklerinin farkındadır, konuşurken, oturup kalkarken edep ölçülerine sadık kalır. Kibir ve zulümden uzak

durur. Ancak haddini bilen insan, insan olmanın görev ve sorumluluklarını bilip yerine getirebilir. Haddini bilen insan kibre kapılmaz, bencillik yapmaz, sınırları aşmaz. Kaygusuz Abdal bu sebeple haddini bilme davranışını çok önemser. Had bilmenin edebini ilk şartı olduğunu söyler ve kişinin edebi aşmamasını, haddini bilmesini tavsiye eder (Alaâddin Gaybî, 2022, 295, 308). Ona göre her kişinin bir mertebesi vardır. İnsan, aklıyla kendini ve mertebesini bilip fark etmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1037). “Mahallini bil her kişünün mertebesi var/ Karga yabalak şahbâz ile olmaya denk uş” (Alaâddin Gaybî, 2022, 319) diyen Kaygusuz Abdal, kişinin toplum içerisindeki mertebesini bilerek bulunduğu konumun getirdiği sorumluluk ve sınırlara uygun şekilde hareket etmesi gerektiğini düşünür.

2.11. Edepli Olmak

Edepli olmak, Alevi-Bektaşî yolunda, temel esaslardandır. Kısaca, davranışlardaki ölçü, zariflik; güzel ahlâk ve kalp temizliği (Şemseddin Sami, 2021, 73) olarak ifade edilebilen edep kavramı ele aldığımız bağlamda insanın hal ve hareketlerine dikkat etmesine bir vurgu içerir. Alevilik ve Bektaşîlik yolunda insan hem zahirinde hem de batinında edepli olmalı, görünüşünde, davranışlarında, hareketlerinde ve kalbinde kötülükten arınmış olmalıdır (Özdemir, 2024). Edepli olmak Kaygusuz Abdal’ın da idealize ettiği insanda bulunmasını istediği özelliklerdendir. Ona göre edep, kendini bilen insanın özelliğidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 987). Kişi edebini koruyup saklamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1040). Çünkü edep ehli olan insan doğru yolu gözetir (Alaâddin Gaybî, 2022, 987). Ancak edep-erkân bilen insan bulunduğu bedende Hakk’ı bulabilir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1005). Kişi Hak yolunda edep-erkân ile hizmet etmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1003). Kaygusuz Abdal insana özellikle diğer insanların arasında edepsiz olmamasını tavsiye eder. İnsan, bilhassa ulular katında edepsizlik etmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1043). Edepsiz insanın şekli insana benzese de nefsi küllâb (eğri) olacaktır. Bu sebeple Kaygusuz Abdal “İnsan isen civâna olma neseb/ Bî-edeb olma edeb bekle edeb” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1001) şeklindeki ifadeyle insanı edepsiz olmaması, edebine hâkim olması konusunda açıkça uyarır.

2.12. Dünya Güzelliklerini ve Malını Terk Etmek

Tasavvuf hareketlerinin ortak esaslarından biri olan dünya malını, sevgisini ve güzelliklerini terk etme, Alevilik ve Bektaşîlik yolunun da gereklerindedir. Kaygusuz Abdal, eserlerinde bu anlayışı sürekli tekrarlar. Sık sık öğüt vererek insanın dünyanın güzelliklerine, nakşına aldanmaması gerektiğini nasihat eder. İnsan cihan sevdasını terk ederek özünü bilmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 293). Özellikle altın ve gümüş gibi insanı cezbeden dünya nimetlerinin cazibesinden uzak durmalı, bunlara meyletmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1014). Çünkü dünya malı ve güzelliklerine olan düşkünlük ancak ham bir sevdadır ve kâmil insan ham sevdadan uzak durur (Alaâddin Gaybî, 2022, 1003). Çünkü Kaygusuz Abdal’a göre gerçek aşk ilahi aşktır.

Kaygusuz Abdal, dünya sevgisini abartılı şekilde taşıyanları, dünyayı putlaştırarak itham eder. Ona göre dünyayı fazlaca sevenler, puta tapar gibi dünyaya tapmaktadır (Alaâddin Gaybî, 2022, 294). Böylelerinin nefsi hayvan gibidir ve onlar dünyanın güzelliklerini görünce aldanıp hayran olurlar (Alaâddin Gaybî, 2022, 1012). Her kim ki dünyayı aşırı severse o, ahiret yerinde çaresiz kalacaktır (Alaâddin Gaybî, 439). Ona göre dünyaya aşırı düşkün olmak huzursuzluk sebebidir. Kaygusuz Abdal kendi nefsinin de dünyayı çok sevdiği için eleştirir. Kendisinin de daima bu dünyaya

talep kıldığı için huzursuz olduğunu “Aceb ben ne müselmânem Hak’a bir şükürüm yokdur/ Bu Hak yolın görebilmen benim gör hiç bürüm yokdur/ Fesâd endişeden geçmen helâlden harâmı seçmen/ Dâim bu dünyeye taleb kıluram huzurum yokdur” dizeleriyle dile getirir (Alaâddin Gaybî, 2022, 466). Bundan dolayı insan cihan hayalini terk ederek zulmette kalmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 258). Çünkü bu dünya geçicidir. Viran bir kervansaraya benzeyen konaklama yeridir. Bu sebeple burası mesken tutulmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 298). Dünyada gördüğü ve nefse hoş gelen her nesneye özenen kişinin Hak yolunda ettiği ibadet de temiz değildir (Alaâddin Gaybî, 2022, 465).

Gerçek/gerçek er ifadesi, Alevilik ve Bektaşilikte insan-ı kâmil olma yolunda ilerlemiş yol büyükleri için kullanılan bir tabirdir. Kaygusuz Abdal, gerçek er kavramını “Her kişi kim hakkı bâtıldan seçer/ Ana dimişler bu yolda gerçek er” (Alaâddin Gaybî, 2022: 741) diyerek tanımlar. Ona göre gerçek er, hak ile batılı seçebilen kişidir. Kaygusuz Abdal’a göre ancak dünya sevgisini terk edenler *gerçek er* olabilir (Alaâddin Gaybî, 2022, 439).

Kaygusuz Abdal, Tanrı’nın insana bahşettiği dünyayı bir *saray* olarak tasvir eder. Ona göre bu saray insana geçici olarak verilmiştir. Bu sebeple insan, kendisine mesken olarak emanet edilen dünyanın ebedî olmadığı ve bir gün ondan geri alınacağı farkında olmalıdır. Güzelliklerle dolu bu meskende Allah’ın pek çok hikmeti gizlidir. İnsan, fiziksel güzelliklere aldanmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 995, 1006). Bu güzelliklerde bunların yaratıcısını görebilmelidir. Bu sarayın yani dünya varlığının sahibi Allah’tır (Alaâddin Gaybî, 2022, 995). İnsan-ı kâmil olma yolundaki kişi kendisine verilen bedende aklını dağıtmamalı, dünya hayalini gönlünde barındırmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1009).

2.13. Zahire, Görünene Bakıp Ardındaki Gerçeği Görebilmek

Tasavvuf anlayışında insan, varlıkların ve olayların dış âlemde görünen yüzüne bakarak batinında yani görünmeyen kısmında neler olduğunu görebilecek kadar kâmil olmalıdır. Yani insan, dünya üzerinde bulunan şekiller üzerinde düşünüp tefekkür ederek onların asıl yaratılma sebeplerini ve onları yaratana anlamalıdır. Kaygusuz Abdal bunu eserlerinde sıklıkla “nakş içinde nakkaşı bulmak/görmek” veya “Sun’ı görüp Sâni’i bilmek” yani sanata bakıp sanatçıyı bilmek şeklinde ifade eder. İnsan nakşı görüp nakkaşı unutmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 993, 1041). Nakş içindeki nakkaşa gönül vermelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1009). İnsan, vücudun içindeki Şah’ı yani yaratıcıyı anlamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 244). İnsanın öz ilmini anlamasının ve kendi özünü bilmesini yolu sanata bakıp sanatçıyı görebilmesinden geçer (Alaâddin Gaybî, 2022, 993). Cahil insan ise nakşa bağlanıp nakkaşı düşünmez (Alaâddin Gaybî, 2022, 989).

Kaygusuz Abdal’a göre insanların ve nesnelere görünen kısımları kişiyi yanıltmamalı, kişi bunların ardındaki gerçeği görebilmelidir. Yani insan görünene aldanmamalı, tene bakıp canı, sıfatın içinde zâtı anlayabilmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 242). Ancak Kaygusuz Abdal’ın bu düşünceleri, ona göre zahir ile bâtin arasında bir zıtlık bulunduğu şeklinde algılanmamalıdır. Aksine zahir ile bâtin birliği esastır.

2.14. Kötülük ve Kin Beslememek

İncelenen şiirlerde ideal insanda bulunması gereken özelliklerden bir başkasının da kimseye karşı kötülük ve kin beslememek, insanlara tuzak kurmamak olduğu

bildirilir. Kaygusuz Abdal, “Gümrah oluban yolundan azmaya/ Kimsenin yolunda kuyu kazmaya” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1040) diyerek insanlara kimsenin yolunda kuyu kazmamayı, onlara tuzak kurmamayı tavsiye eder. Zaten bu davranış da insanı, bir sonraki maddede verilecek olan *emin ve güvenilir olma* özelliğine götürecektir.

2.15. Emin ve Güvenilir Olmak

Emin sözcüğü, sözlükte “korkulmayacak, emniyetli, kendisinden emin olunabilen, güvenilen, itimat edilen” (Şemseddin Sami, 2021, 138) anlamlarına gelmektedir. Bu özellikleri taşıyan kimseler, emin insanlardır. Emin olmak dinî anlamda özellikle Hz. Muhammet ile ilişkilendirilmiş bir özelliktir. O, emin sıfatıyla, kendisine emanet edilen şeyleri en iyi şekilde muhafaza etmekle tanınmıştır. Kaygusuz Abdal, kâmil insan olmak isteyenlerin sözleriyle ve davranışlarıyla insanlara güven vermesi, emin olması gerektiğini düşünür. Bu kişi, içinde yaşadığı toplumda herkesin itimat ettiği biri olmalı, güven sağlamalıdır. İnsanlar onun kötülük yapmayacağını, zarar vermeyeceğini bilmelidir. İnsan yalnızca davranışlarıyla değil, sözleriyle de güven vermelidir. Söylediği her söz delil kabul edilecek kadar doğru olmalı, sözlerinde yalan bulunmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 993).

Kaygusuz Abdal’ın insanda aradığı emin olma özelliği, toplumun geneli için geçerli olan bir norm gibidir. O, “Yâr u yoldaş konşu olduğun kişi senden emîn olsun” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1042) diyerek kişinin toplumdaki diğer bireylere karşı kötülük düşünmemesini, yâr, yoldaş ve komşuların kişiye güven duymasını tavsiye eder. İnsan, toplum içinde itimat edilen biri olmalıdır. İnsanın doğruluğundan ve dürüstlüğünden bütün halk emin olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1040). Bu haslet, toplum içinde güvenin artması ve sosyal yapının güçlenmesi için de oldukça önemlidir. Kaygusuz Abdal, insanların ayıbını örtmemeyi, bir kimsenin açığını gördüğünde bunu diğer insanlara anlatmak için fırsat kollamayı da emin olmamakla ilişkilendirir. Böyle davranışları olumsuz bir davranış olarak görür (Alaâddin Gaybî, 2022, 467).

2.16. Münafık Olmamak, Özü Sözü Bir Olmak, Yalan Söylememek

İnsan, konuşma yeteneğiyle yaratılmış bir varlıktır. Bu yetenek onu diğer canlılardan ayırır. Dolayısıyla insan, kendisine verilen bu yeteneği doğru kullanmalı, hakikati söylemekten kaçınmamalıdır. Yalan söylemek, sözle davranış arasında birlik olmaması insanın kalbini karartan, mertebesini düşüren davranışlardır. Bu tür davranışlar insan onuruna aykırı olduğu gibi münafıklığın ve iki yüzlülüğün de sebebidir. Yalan söylemek de münafık insanın en büyük özelliğidir. Kaygusuz Abdal bu sebeple insana daima sözünü gözetmesini, doğru konuşarak diğer insanlara sözleriyle güven vermesi gerektiğini söyler. Ona göre insanın sözü mizan olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 307). Hak yolundaki kimse yalan söylemekten perhiz eylemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1026). Kaygusuz Abdal, kendisi üzerinden yalan söyleme davranışını eleştirir. Sözlerin yalan olmasını kınanacak bir davranış olarak sunar (Alaâddin Gaybî, 2022, 467).

Kaygusuz Abdal’a göre doğruluk ve tutarlılık insanın yalnızca sözlerinde değil, davranışlarında da olmalıdır. Bu hali de kendi davranışları üzerinden dolaylı olarak açıklar. Görünüşte mükemmel bir Müslüman gibi olmayı ancak bu haline rağmen içinde putlar saklamayı kinayeli bir ifadeyle eleştirir. “Zâhir gökçek müselmânem içimde putı saklaram/Zâhidem takva bilmezem zâkirem zikürüm yokdur” (Alaâddin Gaybî, 2022, 467) dizelerinde kastedilen putun, insanın vazgeçemediği dünya malı ya da saplantı derecesinde olan çeşitli duygu ve hırslar olduğu açıktır. Kaygusuz Abdal bu

dizelerde ayrıca, şeklen çokça ibadet edip gönülden takva sahibi olmamayı ve gösteriş yaparak dilinden zikri eksik etmemesine rağmen kalbiyle Allah'ı zikretmeyenleri eleştirir.

Münafıklığın üç büyük işareti, yalan söylemek, sözünde durmamak ve emanete ihanet etmektir. Kaygusuz Abdal da bu işaretlerin insanda olmaması gerektiğini dile getirmiştir.

2.17. Sabretmek

Sabretmek, dinî ve tasavvufî olarak kişinin nefesine hoş gelen ve onu azgınlığa sürükleyen şeylere karşı iradeli davranması, kendini dizginlemesi; nefesine ağır gelen durum ve olaylar karşısında da isyana düşmeden yaşayabilmesi anlamında kullanılır. Sabretmek tasavvuf ehlinin mutlak özelliklerindedir. Çünkü bu yol oldukça meşakkatli bir yoldur. İnsan-ı kâmil olup Hakk'a ulaşmayı arzulayan kimsenin en büyük düşmanı, sonsuz arzuların sahibi olan nefsidir. Nefsin arzularına karşı çıkabilmek zordur ve büyük bir sabır gerektirmektedir. Kaygusuz Abdal, aşk yolunun cefasına herkesin sabredemeyeceğini bilir (Alaâddin Gaybî, 2022, 386). Yine de sabretmenin güzelliğinin de farkındadır ve sabrın insana Allah tarafından kaftan gibi bir ödül olarak verildiğini, insanın yüzünün sabreyleyerek ak olacağını dile getirir. Âdem, sabrederek büyük bir ödüle ulaşmıştır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1008). Bu sebeple Hak yolundaki insan, sabrıyla insanlara örnek olan Hz. Eyüp gibi sabrını ileri götürmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1043). Kaygusuz Abdal, kendi gönlüne hitap ederek bu yoldaki herkese seslenir ve Hak yoluna baş verip yüzünü bu yoldan döndürmeyerek sabretmeyi tavsiye eder (Alaâddin Gaybî, 2022, 325). Yine kendi nefisini eleştirerek "Eger bir mihnet irişse døyemen sabırum yokdur" (Alaâddin Gaybî, 2022,467) der ve başına gelen zorluklar karşısında sabırsız davranmanın istenmeyen bir davranış olduğunu kendisi üzerinden ifade eder.

2.18. Şükretmek

Kaygusuz Abdal'ın zihninde canlandırdığı kâmil insanın bir diğer özelliği de şükredici olmaktır. İnsan, kendisine verilen her şeye şükrettiğinde değerli olacaktır. İnsan, içten bir bağlılıkla her daim Allah'a şükretmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1022). Ancak Kaygusuz Abdal, yalnızca güzelliklere ve hayırlara değil, Allah'ın verdiği her şeye şükredilmesi gerektiği kanaatindedir. Kişi, Hak ne veriyse ona şükretmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1006). "... nasıbüne şâkir ol..." (Alaâddin Gaybî, 2022, 1042) diyen Kaygusuz Abdal, insanın kendi nasibine düşen her ne ise ona şükredici olması gerektiğini düşünür.

2.19. Sapkınlığa Düşmemek

Kaygusuz Abdal'ın, düşünce dünyasındaki insan modelinin özelliklerinden bir diğeri küfre, dalalete ve gaffete düşmeyecek iradeye sahip olmaktır. O, Hak yolundaki taliplere Hakk'ın isteklerine aykırı davranmamayı, ona muhalefet etmemeyi, inkârı bırakarak ikrârını halis eylemeyi öğütler (Alaâddin Gaybî, 2022, 1001). Hak yolunun yolcusu dünya sevgisini ve hayalini terk ederek dalâlete düşmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 258). İnsan dünyadaki gerçekliklerin, olup bitenlerin farkında olmadan, yaratılış amacını fark etmeden gafil gezmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1014). Bütün bunların yolu da küfrü terk edip imanı gözlemekten geçmektedir (Alaâddin Gaybî, 2022, 922).

2.20. Nefse Uymamak

Alevilik ve Bektaşilikte nefis terbiyesi, *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışında ulaşılmaması istenen hedeflerdendir. Bu anlayışa göre nefis, insanın kemale ermesindeki en büyük engellerden biridir. Çünkü nefis, insanın kendi özünü bilmesine engel olmaktadır. Bu sebeple insan, nefsi ile mücadele etmelidir. Ancak bu mücadelenin amacı nefsi silmek, öldürmek değil, onu bilip tanıyarak terbiye etmek ve böylece nefsi mağlup etmek olmalıdır (Çelik, 2014, 90). Bu mücadelenin nasıl yapılacağına dair Kaygusuz Abdal şunları düşünür: Kişi kendi nefsinin hakir görmeli, diğer insanların nefsinde aşağıda tutulmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 992). Nefsin emirlerine, isteklerine uymamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 992). Nefsinin öldürmektense susturmalı, hâmuş eylemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1005). Çünkü nefsin azgınlığı ve illeti insanı zelil kılar (Alaâddin Gaybî, 2022, 1029). Nefsin elinden kurtulamayanın şekli insana benzese de aslı hayvandan farksızdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1022).

2.21. Nefsine Uyanlarla/Hakk'ı Tanımayanlarla Muhatap Olmamak

Kaygusuz Abdal'a göre insanın yalnızca nefsine uymaması kemâle ermemesi için yeterli değildir. Bu yoldaki insan hem nefsine uymayıp onu terbiye etmeli hem de nefsine uyan ve Hakk'ı tanımayan kimselerle bir bağ kurmamalı, muhatap olmamalı, böylelikle onlardan etkilenmemelidir. Çünkü bu kişiler doğru yolda ilerleme gayretinde olanları yoldan saptırır, kötülüğe sevk eder. Kaygusuz Abdal, bu tür kişileri, nefsin azgınlığından kurtulamadıkları için “hayvan” olarak niteler. İnsan olan hayvan ile hem-dem olmamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 321). İnsan olan hayvan ile kaynaşık birlikte yaşamamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1003). Hak yolundaki insan, kâmil insan ile hem dem olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1003). Herkesle yakınlık kurup bir arada olmamalı, yakîn ehli ile yani Hakk'a yakın olanlara yakınlık kurmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1037). Ancak yakîn ehliyle muhabbet kurabilmenin bir koşulu vardır. Allah dostlarına yakın olabilmek için öncelikle Hakk'ın varlığından emin olunmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1037). Kaygusuz Abdal, Hak yolundaki kimselere “Padişahun dostlarına dost ola” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1037) diye öğüt verir. Yani bu yoldaki kişiler, Allah dostlarıyla yakınlık kurmalıdır. Nâdân yani bilgisiz, cahil, haddini bilmez, kaba ve terbiyesiz (Şemseddin Sami, 2021, 1119) kimselerle muhabbet etmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1014). Hatta kötüyle ve kötülükle savaşmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1006). Ayrıca insan, Hak yolunda olmayanları doğru yola iletmek için gereksizce çabalammamalı, sadece ilminden faydalanmak isteyene yol gösterici olmalıdır. “... meta'un alana sat” (Alaâddin Gaybî, 2022, 271) diyen şaire göre ilim yalnızca ilim talep edene verilmelidir.

2.22. Ömrünü Boşa Harcamamak

Zaman, insana verilmiş büyük bir nimettir. İnsana sunulan ömür geçicidir ve alternatifi, yedeği yoktur. Ancak insan dünya nimetlerinin güzelliğine aldanarak ömrünü, asıl yaratılış sebebi olan Hakk'a kulluk ve ibadet etmek yerine dünyaya dalarak geçirir. Kaygusuz Abdal'a göre kâmil insan, kendisine bir nimet olarak verilen zamanı boşa harcamayan kimsedir. Kaygusuz Abdal bu tuzağa karşı insanları uyarır. Ömrü hiç yere harcamaması gerektiğini söyler (Alaâddin Gaybî, 324). İnsan kendisine verilen hayatı hiç yere sarf etmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1010). Zaten kâmil insan, ömrün kıymetinin bilinmesi gerektiğinin farkındadır. “Âdem olan anlaya bu haberi/ Ömrünü harç eylemeye serseri” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1009) diyen Kaygusuz Abdal, bu konudaki düşüncelerini açıkça beyan eder.

2.23. Çok Düşünüp Az Konuşmak

İnanç ve tasavvufta yol erleri sözün öneminin bilincindedir. Hak yolunda olanlar, az ve yerli yerinde konuşmayı, gerekli olmayan konuşmalar yapmamayı, çoğunlukla susmayı kendilerine bir prensip olarak belirlemiştir. İnsan-ı kâmil olma çabasındaki yol ehli, riyâzâtı yani perhizi bir yaşamında sürekli haline getirmiştir. Burada kastedilen perhiz yalnızca yeme faaliyeti için geçerli değildir. Az uyuma, az konuşma ve gerekli hallerde susmayı bilme, manevi olgunluğun bir göstergesidir. Tasavvufi eserlerde de susma ve konuşmanın bir ölçüsü olduğu sık sık işlenmiştir. Kaygusuz Abdal, insan-ı kâmil olma amacıyla yola çıkan yol ehlinin sık ve gereksiz şekilde konuşmasının uygun olmadığını düşünür. “Yüz bin sözi bir eyle hemân bir söz söyleme” (Alaâddin Gaybî, 2022, 326) diyerek aslında insanın aklından geçen her şeyi hemen o anda dile getirmemesi, düşüncelerini bir bütünlük içinde tek kalemde söylemesi gerektiğini anlatmaya çalışır. Kişinin konuştuğu sözlerin içeriğinin ne olduğu da önemlidir. Kaygusuz Abdal’a göre insanın tüm sözleri hikmetli (Alaâddin Gaybî, 2022, 1043), sohbeti ruhâni olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1037). Yani insan ya hak konuşmalı ya da susmalıdır.

2.24. Yaratılmış Her Şeyi Sevmek

Yaratılmış olan her şeyi sevmek, tasavvuf anlayışında önemli bir basamaktır. Kaygusuz Abdal bu hâli, “Can göziyle bak hayâli terk it/Ta ki göresin cümleyi mahbûb” (Alaâddin Gaybî, 2022, 245) dizeleriyle dile getirir. Bu yaklaşım, Hak yolundaki yol erlerinin yaratılmış her varlığı bir ibret vesilesi olarak görmesi gerektiğinin ifadesidir. Tasavvufta Hakk’ın yarattığı her varlığın, hangi özelliklere sahip olursa olsun, bir amaçla bu dünyaya getirildiği, bu sebeple yaratılan her şeyin sevgiyle kabullenilmesi gerektiği anlayışı vardır. Bu sevgi, Yunus Emre’nin anlayışındaki *yaratılanı Yaratandan ötürü sevmek* biçimindeki bir sevgidir. Yani buradaki sevgi, aslında Yaratana duyulan sevgiden kaynaklanmakta, onun tasarrufuna duyulan saygıyı barındırmaktadır. Ancak burada ifade edilen yaratılan her şeyi sevmek halinin, Kaygusuz Abdal’ın eserlerinde geçen ve bu çalışmanın önceki bölümlerinde ortaya konulan “nefsine uyanlarla ve Hakk’ı tanımayanlarla muhatap olmamak” anlayışıyla çeliştiği düşünülmemelidir. Çünkü burada kastedilen sevgi, tüm yaratılmışlarla koşulsuz bir sevgi ve yakınlık kurmaktan ziyade, onların salt yaratılışına saygı duyup varlığını benimsemektir. Bununla birlikte insan, kendisini Hak yolundan uzaklaştıran günahkâr kimselerle gerekli mesafeyi koruyabilmelidir.

2.25. Bencilik ve Tamahkâr Davranmamak

Bencilik, insanın kendi istek, çıkar ve arzularını diğer insanlarınkinden önde tutması demektir. Tamahkârlık ise insanın dünya nimetlerine sınırsız bir açlık ile yaklaşması, açgözlülük anlamına gelir. İnsan-ı Kâmile ulaşma yolundaki temel prensiplerin ortaya konulduğu *Dört Kapı Kırk Makam* felsefesinde tarikat kapısının gerekliliklerinden biri de kişinin nefsiyle *mücahede*sidir. Bu savaştan biri de bencilik ve tamah arzusuyla olan savaştır (Özdemir 2020b, 727). Bu olumsuz duyguları taşıyan insanlar kendisi dışında yaratılmış canlıların ihtiyaç ve isteklerini görmezden gelerek yalnızca kendi arzuları varmışçasına davranır. Kaygusuz Abdal’a göre kâmil insan, dünya nimetlerinin yalnızca kendisi için yaratılmadığının, dünyanın tüm mahlukatın mekânı olduğunun farkında olan insandır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1016). Bu insan kendi canı ve nefsi için ne isterse aynısını yoksul insanlar için de ister (Alaâddin Gaybî, 2022, 1040).

Kâmil insan kimsenin hakkına tamah etmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1042). Bu dünyanın bir sahibi olduğunun farkında olmalı, hakkı olmayan şeylere el sunmamalı, buranın sahihsiz olduğunu düşünmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1041). Doğru yolda olma konusunda da öğüdü ilk olarak kendi nefesine vermelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 271).

2.26. Akliselim Olmak/İyiyle Kötüyü/Helal ile Haramı Ayırabilmek

Akıl, insanı diğer yaratılmışlardan ayrı kılan en büyük varlıktır. İnsan, aklını kullanabildiği ölçüde değerlidir. Çünkü akıl Allah tarafından insana lütfedilmiştir, dolayısıyla akli kullanma davranışı da insandan beklenir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1038). Kaygusuz Abdal, aklını kullanabilen, iyi ile kötüyü, güzelle çirkinı ayırabilen insanları över. Hz. Ali ilmin kapısıdır. O bu ilme akilla ulaşmıştır. Hak yolundaki insan da doğru ile yanlış ayırt etmede her zaman onun gibi uyanık olmalıdır. Kaygusuz Abdal doğru ile yanlış ayırt ederek akliselim olmak gerektiğinin bilincindedir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1019). “Pes âdem dimekten maksûd budur ki, işi hayvâna benzemeye, her dürlü hâlün evvelin ahirin sınaya” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1021) diyen Kaygusuz Abdal, akliselim sahibi insanın, aklını kullanarak önüne çıkan her türlü halin evvelini ve ahirini, önüyle sonunu sınıyarak hareket edeceği, hataya düşmeyeceği kanaatindedir. Hak ile batılı fark edebilmek her insanın yapabileceği bir şey değildir (Alaâddin Gaybî, 2022, 989). Helali haramdan seçememek insan için olumsuz bir durumdur (Alaâddin Gaybî, 2022, 466). Hak yolunun yolcusu olandan âlimce bir akla sahip olması (Alaâddin Gaybî, 2022, 1038), fikir edebilmesi beklenir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1022). Onun bu düşünceleri, Kuran-ı Kerim’de sıklıkla insana tavsiye edilen akletmek ve düşünmek ile de uyumludur.

2.27. Tuz-Ekmek Hakkını Bilmek/Nankörlük ve İhanet Etmemek

Kaygusuz Abdal’a göre insan-ı kâmilin özelliklerinden biri de hain olmaması, iyiliğini gördüğü kimselere nankörlük ve ihanet etmemesidir. O, bu özelliği, dilimizde kalıplaşmış olan *tuz-ekmek hakkı* ifadesiyle dile getirir. *Tuz-ekmek hakkı*, Türk kültüründe ve inanışlarında insanın başka bir kişinin maddi ya da manevi varlığından, imkanlarından çok az da olsa nasiplenmesiyle üzerinde oluşan borcu ifade etmek amacıyla kullanılır. Bu varlık, kişinin yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayan yiyecek, mal-mülk ya da eşya olabileceği gibi manevi bir fayda da olabilir. Türk kültüründe ve geleneklerinde var olan *ekmek yenilen kapıya ihanet etmemek* anlayışının bu tabirle doğrudan ilgisi vardır. Buna göre insan, herhangi bir şekilde faydalandığı ve kendisine hakkı geçen birine kötülük, vefasızlık, sadakatsizlik etmemeli, ona karşı dürüst olarak minnetini ifade edip zor zamanında yardımına koşmalıdır. Dolayısıyla tuz-ekmek hakkı, yazılı bir kanuna dayanmamasına rağmen iki kişi arasında peşinen verilmiş bir söz, yemin niteliğindedir. Tuz-ekmek hakkını önemsemeyenler nankör, vefasız, sadakatsiz olarak düşünülür. Tuz-ekmek hakkı Alevilik ve Bektaşilikte de önemsenmiş, dolayısıyla Kaygusuz Abdal tarafından da kullanılmıştır. Kaygusuz Abdal, Saraynâme’de “Tuz-ekmek yedigün yire hıyânet olma” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1042) diyerek insanın nasiplendiği herhangi bir kişiye nankörlük ve ihanet etmemesi gerektiğini dile getirmiştir.

2.28. İlim Sahibi Olmak

Akıl sahibi olan insanın ilme sahip olması beklenir. Bu ilmin hangi ilim olduğu

Kaygusuz Abdal tarafından açıkça ortaya konulmuştur. Onun insanda bulunmasını istediği ilim, Hak ve hakikat ilmidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 993). İlm-i ledündür (Alaâddin Gaybî, 2022, 1005). İlm-i ledün ise Kaygusuz Abdal'a göre aşktan ibarettir (Güzel, 2022, 277). Kaygusuz Abdal'ın aşktan kastı, Hak aşkıdır. O, “Ârif ol sen sıdka vir inkârını/ İslâmı bil kes gider zünnârını” (Alaâddin Gaybî, 1001, 1024) diyerek insanın İslam'ı bilmesini ve anlamasını ister. İlim sahibi olmaya önem verir. Çünkü insan ancak ilimle bütün hikmeti anlar (Alaâddin Gaybî, 2022, 991, 1005).

Kaygusuz Abdal insanı ümmü-l-kitap olarak görür. Yani insan, bütün kitaplarda yazılan ilmin toplandığı bir varlıktır. Ancak buna rağmen “Ümmü'l-Kitâbem suret-i insana gelmişem/ Mantık ne olur ilm ü füsûsdan haberüm yok” (Alaâddin Gaybî, 2022, 329) der ve insanın ilim öğrenme konusundaki yetersizliğini yine kendisi üzerinden, kendisine hitap ederek eleştirir.

2.29. Aşk Sahibi Olmak

Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde ideal insan modelinin sıkça geçen özelliklerinden bir diğeri aşk sahibi olmaktır. Burada kastedilen aşk, tasavvufi anlamda kullanılan *ilahi aşk*tır, Hak aşkıdır. Hak yolunda olan, *Dört Kapı Kırk Makam*'ın gereklerini eksiksiz şekilde yerine getiren, ilahi aşkı da tadacaktır. *Dört Kapı Kırk Makam* felsefesine göre tüm kapılardaki aşamalar geçildiğinde, bu makamların gerekleri kalıcı olarak sağlandığında ve bu davranışlar artık insanın benliğiyle bütünleştiğinde *Hakikat* kapısının son makamı olan *vuslata ermek* makamına erişilir. Vuslata ermek, Hakk'a varmak, onun varlığıyla bir olmak demektir (Güzel, 2023, 263; Özdemir, 2020b, 737). İlahi aşk, bu makamda ortaya çıkmaktadır. Yani aşk, Hak yolcusunun ulaşmaya çalışacağı en büyük mertebedir. İnsan da kendini bu yola adanmalıdır. Kaygusuz Abdal, yine kendisine “Gel gel i gönül ışığı koma işünü terk it/ Bu ışık yoluna cânunu ko başunu terk it” (Alaâddin Gaybî, 2022, 269) şeklinde seslenerek kendisi üzerinden tüm insanlara dünya kaygısını terk edip aşka bağlanmayı öğütler. İnsan aşk eteğini tutmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 325). Hak yolunu ve Hak aşkını terk etmemelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 325). Hatta bu yolda öylesine sebat etmelidir ki benliğini aşk ateşi ile dağlamalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1009). Çünkü gönlünde Hak aşkı bulunmayanların ettiği ibadetler, sahip olduğu züht yalnızca görüntüden, şekilden ibarettir; yalan ve geçersizdir (Alaâddin Gaybî, 2022, 284).

2.30. İşini Hakkıyla Yerine Getirmek

Kaygusuz Abdal'a göre ideal insanın bir başka özelliği Hak yolunda olma işini en iyi şekilde yerine getirmektir. O, bu özelliği eserlerinde “işini temiz kılmak” ifadesiyle dile getirir. Hak yolunda olan insanın her işi temiz olmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 998, 1033). Kişi bu yolda acele davranmalı, işlerini en iyi şekilde yerine getirmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1042). Çünkü işini temiz kılan kişi kurtulmuşlardan olacak, kemâle erecektir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1002, 1031). Bunun yolu da Hakk'ı bütünden ayırmakta (Alaâddin Gaybî, 2022, 1037) ve dünyanın görünen güzelliklerinden vazgeçip kâmil insanlarla hem-dem olmaktan geçmektedir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1003).

2.31. Takva Sahibi Olmak

Takva sahibi olmak, Allah'a karşı olan vazifeleri yerine getirme konusunda kararlılık, Allah'a sonsuz bağlılık ve kulluk bilinci anlamlarında kullanılır. Takva,

aslında bir bütün olarak insan-ı kâmilin bütün özelliklerine sahip olmayı gerektirir. Bu davranışlarda kararlı ve sabit olan insan takva sahibidir. Kaygusuz Abdal, kâmil insanın takva sahibi olduğunu düşünür; takva ve ibadet kâmil insanın en büyük göstergesidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 377). İnsan bu dünyaya geldiğinde Allah'a takva kılmalıdır (Alaâddin Gaybî, 2022, 1006). Çünkü Hakk'ı bilmek ve dünyada manevi mertebeye sahip olmak zühd ve takva ile mümkündür (Alaâddin Gaybî, 2022, 1027, 1031). Kaygusuz Abdal kendisine hitap ederek “Her bir işün aslını bilmek dilersen hoca/Takvayı sen kabul it zünnârı tersâya vir” (Alaâddin Gaybî, 2022, 293) der ve aslında tüm insanlara takva sahibi olmaları yönünde tavsiye verir. Her bir işin aslını bilmek isteyenlerin takva sahibi olmasını ister. Zahit görünümü bazı kimselerin gerçek takvaya sahip olmamasını ise eleştirir (Alaâddin Gaybî, 2022, 292).

2.32. Halim-Selim Olmak/Sakin ve Yavaş Hareket Etmek

Kâmil insanın bu yolda verdiği çabalardan sonra kendisinde meydana gelen özelliklerden biri de halim-selim olmaktır. Aslında bu, Hak yolundaki yolcunun, bu yolun diğer gereklerini yerine getirdikten sonra onda kendiliğinden meydana gelen bir özelliktir. Dünyanın geçiciliğinin bilincinde olan ve Hak yolunun gereklerini yerine getiren kişi zamanla davranışlarında sakinlik, hareketlerinde yavaşlık kazanır. Manevi anlamda olgunlaşan, dünya kaygılarını terk eden insan artık huzura kavuşur ve Hak'tan gelen her şeye içten bir rıza göstererek olgun davranır. Hırslardan, aşırı hareketlerden uzaklaşır. Kaygusuz Abdal, kendini bilen insanın Hakk'ı da bileceğini, böylece huyunun halim, aklının selim, kendisinin de yavaş olacağını düşünür (Alaâddin Gaybî, 2022, 1019). Kâmil insanın marifeti artar ve cümleye baş olan bu insanın hareketleri yavaş olur (Alaâddin Gaybî, 2022, 1036). Kaygusuz Abdal, böylesi insanların ilim sayesinde tıpkı bir deniz gibi sakinleştiğini “Bu sarâyda cümleye bâş oldu ol/ Marifeti artdı yavaş oldu ol/ Sâkin oldu ilmile deniz gibi...” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1036) diyerek anlatır. Bu yolda menzile erişen kişinin gönlü de selimdir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1038).

2.33. İnsanlara Faydalı ve Örnek Kişilik Olmak

Kaygusuz Abdal'ın düşünce dünyasında şekillendirdiği insana ait özelliklerin tamamı bir araya geldiğinde ortaya çıkan ideal insan, bu hasletleriyle diğer insanlara örnek olma pozisyonuna erişir. İnsan, öylesine bir şahsiyete bürünmelidir ki, insan-ı kâmilin özelliklerini kazanıp bu yönüyle nefsi hayvan olanlara rehberlik etmelidir (Alaâddin Gaybî, 2022, 1043). “Cümle bu sarâya gelen halka ol/ Ma'nile görsedivire togrı yol/ Cümle halka fâide ola cân gibi/ Şehsuvâr ola şâh-ı Merdân gibi/ Cümle halk andan fayda bulalar/ Bu yolda pend ü nasihât olalar” (Alaâddin Gaybî, 2022, 1033) diyen Kaygusuz Abdal'a göre bu insan doğru yolu göstermede diğer insanlara örnektir. Artık cümle insanlığa faydalı biridir. Bütün halk ondan fayda bulur.

Sonuç

Kaygusuz Abdal, Alevi-Bektaşî edebiyatının öne çıkan bir şairidir. Mensubu olduğu gelenek itibarıyla eserlerinde tasavvufî temalar yoğundur. Bu temalar, büyük oranda insan-ı kâmil anlayışını dile getirmek amacıyla kullanılmıştır. Kaygusuz Abdal, şiirlerinde ve *Saraynâme*'de insanın dünyaya geliş amacını ve en mükemmele ulaşmak için nasıl bir yol izlemesi gerektiğini açık şekilde dile getirmiştir. Bu yolla kendi düşünce dünyasında idealize ettiği bir insan modeli ortaya koymuştur. Onun

tasavvurundaki insan modelinin özellikleri bu makalede otuz üç başlık altında incelenmiştir. Buna göre Kaygusuz Abdal'ın ideal insan modeli şu özelliklere sahiptir: Hakk'ı bilme ve tanıma, onu diliyle ve gönlüyle anma, Allah'ın takdirine razı olup ona tevekkül etme, ibadet etme, Hz. Muhammet başta olmak üzere peygamberlere, Hz. Ali'ye ve din ulularına saygı duyup onları örnek alma, mürşide bağlanma, öğüt dinleme, kendini bilme, kibirsiz ve alçakgönüllü olma, edepli olma, haddini bilme, dünya güzelliklerini terk etme, görünene bakıp ardındaki gerçeği görebilme, güvenilir olma, kötülük ve kin beslememe, özü-sözü bir olma, şükretme, sabretme, sapkın olmama, nefse uymama, nefesine uyanlarla dost olmama, ömrünü boşa harcamama, çok düşünüp az konuşma, yaratılanı sevme, bencil olmama, akliselim olma, düşünüp akletme, nankör ve hain olmama, ilim sahibi olma, aşk sahibi olma, işini hakkıyla yerine getirme, halim-selim olma, sakinlik, takva sahibi olma ve insanlara faydalı, örnek kişi olma.

Kaygusuz Abdal'ın düşünce dünyasında tasarladığı insan modeli, İslam tasavvufundaki ve Türk kültüründeki insan modeliyle örtüşmektedir. Kaygusuz Abdal, insanda olması ve olmaması gereken duygu ve davranışları sıraladığında bu insanın davranış ve düşüncelerinin Alevilik ve Bektaşilikteki *Dört Kapı Kırk Makam* anlayışıyla genel anlamda uyumlu olduğu görülecektir. Bu anlamda, Kaygusuz Abdal'ın ortaya koyduğu insan modeli, her çağda toplumsal yaşantıda örnek olabilecek vasıflara sahiptir. Onun eserleri, değerler eğitimi bakımından incelenmeli, Kaygusuz Abdal gelecek kuşakların yetiştirilmesinde rol model olarak tanıtılmalıdır. Bir zümre edebiyatı olan Alevi-Bektaşî edebiyatı bünyesindeki diğer şairlerin eserleri de başka çalışmalarda bu anlamda incelenerek Alevilik ve Bektaşilikteki temel insan modeli mutasavvıf şairlerin gözünden değerlendirilmelidir.

Kaynaklar

- Alaâddin Gaybî, *Kaygusuz Abdal Külliyyatı*, Haz. Abdurrahman Güzel. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.
- Akman, Neslican. *Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri ve Düşünceleri)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2019.
- Artun, Erman. *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2010.
- Ayaz, Berna. "Kaygusuz Abdal, Alaeddin Gaybi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. 7 Temmuz 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kaygusuz-abdal-alaeddin-gaybi>
- Ceylan, Ömür. *Böyle Buyurdu Süfî*. İstanbul: Muhit Kitap, 2024.
- Çelik, Hasan. "Alevilik ve Bektaşilikte Gönül Eğitimi". *Hünkâr-Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (2014), 83-100.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Halk Edebiyatımızda Zümre Edebiyatları". *Türk Dili Dergisi*, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, 19/207 (1968), 357-423.
- Gül, İbrahim. "Alevî İnançında Can, Ruh Kavramı ve Nefsin Eğitimi". *Folklor/Edebiyat*, 27/1 (2021), 211-228.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatında Dört Kapı Kırk Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2023.
- Kaygusuz Abdal. *Dîvân-ı Kaygusuz Abdal*. Haz. Mustafa Sever. Ankara: Helke Yayıncılık, 2016.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*. çev. Komisyon. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Mehdi Sadr. *Ehl-i Beyt Ahlâkı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Özdemir, Ali Rıza. "Alevi-Bektaşî Yolunda Dört Kapı Kavramı". *e-makâlât*. 13/1 (2020a), 249-283.
- Özdemir, Ali Rıza. "Alevi-Bektaşî Yolunda Dört Kapının Makamları". *e-makâlât*. 13/2 (2020b), 713-742.

- Özdemir, Özlem. “Kaygusuz Abdal’da Türkçe Bilinci”. *Uluslararası Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Birlikte Yaşama Kültürü Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı*. ed. Özlem Özdemir. 117-127, Eskişehir, Türk Ocakları Eskişehir Şubesi Yayını, 2022.
- Özdemir, Özlem. “Arnavutluk’taki Bir Yazmaya Göre Bektaşilikte Edepi Anlayışı”. *e-makâlât*, 17/1 (2024), 90-123.
- Sever, Mustafa. “Türk Tasavvuf Edebiyatı”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. ed. Öztürk Emiroğlu. 2. Cilt/221-288. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.
- Şallı Koç, Mersiye. *Kaygusuz Abdal’ın Saraynâme Adlı Eserinde Tasavvuf Anlayışı*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri ABD, Yüksek Lisans Tezi. 2022.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî-Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.
- Şimşek, İsmail. “Bir Erdem Olarak ‘Kendini Bil’ Öğretisi”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (2022), 518-535.
- Tenik, Ali ve Göktaş, Vahit. “Tasavvuf Bilgisi: Allah’ı Allah’la Bilmek İlmine Giriş”. *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 14/1 (2016), 177-202.
- Yakıcı, Ali. “Saraynâme (Kaygusuz Abdal)”. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. Erişim tarihi: 4 Temmuz 2024. <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/sarayname-kaygusuz-abdal>

Extended Abstract

Turkish Sufi literature emerged as a result of the reflections of this belief on Turkish literature, after the adaption of the Islamic faith by the Turks. Alevi-Bektashi literature, which is considered a group literature within Turkish Sufi literature, gained a strong structure through Sufi poets. Kaygusuz Abdal is a great Sufi poet who lived in the late 14th century and the first half of the 15th century, and produced works within the framework of this literature. He can be considered the greatest representative of Turkish Sufi literature after Yunus Emre. His works in both verse and prose constitute early examples of the literature belonging to the Alevi-Bektashi groups. Kaygusuz Abdal, who touches upon the Sufi understanding and the basic teachings of the Alevi-Bektashi path in his works, also deals with the spiritual journey and characteristics human beings should possess throughout her/his worldly life.

The primary goal of this research is to uncover the human model in Alevism and Bektashism by analysing the ideal human conception in the mind of one of the best poets in Turkish Sufi literature, Kaygusuz Abdal. The foundation of the topic we explore is found in the fundamental Sufi ideas of Kaygusuz Abdal. Divan and Saraynâme, two of Kaygusuz Abdal’s works, were analysed in the study for this reason. These two pieces were chosen for the study because they are the most significant in expressing the poet’s fundamental spiritual ideas, and Sarayname in particular is treated in a pedagogical manner. Among the works of Kaygusuz Abdal, Sarayname is renowned for its didactic elements. There is much metaphorical substance in this piece. Prior to the study’s commencement, previously written theses, papers, and stand-alone books regarding Kaygusuz Abdal were reviewed.

The textual analysis approach was applied in this investigation. In order to uncover Kaygusuz Abdal’s thoughts on the ideal and the perfect human being, the two works that were the subject of the study—Saraynâme and Divan—were first thoroughly reviewed. The pertinent points were then compiled by listing them. Then, this information was brought together under certain premises and headings, their basic meanings in Sufism were revealed, and then all of Kaygusuz Abdal’s ideas on the subject were combined to try to understand his general perspective.

It is evident from the two of Kaygusuz Abdal’s writings examined in this study that he believes the ideal human model ought to possess the following qualities: Knowing and recognizing God, mentioning Him, being content with the will of the Creator and trusting in Him, not postponing being on the path of God and being gentle on this path; not being rebellious, taking the prophets, especially Hz. Muhammad, Hz. Ali and ideal human beings as examples, being attached to a guide and listening to advice, knowing oneself, being free of arrogance, being polite, knowing one’s place, abandoning worldly goods and beauties, being able to see the inner behind the outer, the invisible behind the visible, being trustworthy and reliable, being one in essence and word; not being a liar and a hypocrite, To be grateful, to be

patient in the face of difficulties, not to give away one's secrets to everyone, to keep secrets, not to fall into perversion, not to follow one's desires, not to deal with those who follow their desires, not to waste one's life, to have love, to think a lot and speak little, to love everything that is created, not to be selfish and greedy, to have piety, to be sensible, to be able to think correctly and distinguish between good and bad, lawful and unlawful, to have knowledge, to do one's job correctly and properly, to be forbearing, to act slowly and calmly, to have good manners, not to bear evil and grudges, not to betray, and to be an exemplary personality for people by applying all of these.

The study's findings revealed that the ideal human qualities outlined in Kaygusuz Abdal's writings are similar to those proposed by the philosophy of Four Gates and Forty Maqams, which is the fundamental life principle of Alevism and Bektashism.

